

GONDOLATOK A TÖRTÉNETI ÖSSZEHASONLÍTÓ MONDATTANRÓL¹

POMOZI PÉTER

1. Néhány szó tudománytörténet helyett

Az alapnyelvet is tárgyaló finnugor kézikönyvekben – van köztük félezer lapnál is terjedelmesebb – 0–4 lapnyi mondattant találunk a történeti összehasonlító fejezetek közt. Ráadásul ezek, helyenként bármennyire érdekes részleteket tartalmaznak is, inkább csak rendszeralkotás igénye nélküli megjegyzések a leánynyelvekre többé-kevésbé általános érvényű szintaktikai jelenségekről, a mondattani rekonstrukció problémaköréről meg éppen semmit sem találni bennük. E gondolatokat akár Mikola Tibortól (1995: 251) is idézhettem volna, aki kevéssel fájdalmasan korai halála előtt több, történeti összehasonlító mondattani érdekű témát is kutatott (Mikola 1995: 251–265 és uő 1999: 109–119).

Adódhat a kérdés, van-e egyáltalán létjogosultsága akár magának a problémafelvetésnek is? A magyar mondattani kutatás hagyományainak köszönhetően nem nehéz egy-egy honi igent idézni: „Régóta tudjuk, hogy a szókincs nagyobb része a nyelvnek leggyorsabban változó sajátja, s hogy vele szemben sokkal nagyobb állandóságot mutat, sokkal több régi, eredeti vonást őriz meg a nyelvtani szerkezet. [...] Ha volt valaha két nyelv között rokonsági viszony, akkor annak az alaktan terén, a viszonyító eszközök anyagi egyezésében, a mondatalkotás módjában is meg kell mutatkoznia.” (Lakó 1959: 314) – kiemelés tőlem, P.P. (Vö. még pl. Klemm 1928; Fokos-Fuchs 1962 véleményével is, ill. pl. Bereczki 1983a, 1983b; Pusztay 1983, 1995 történeti keretbe ágyazott areális tipológiai munkáit.) Talán nem áll távol az igazságtól, hogy ezzel szemben a szakma többsége igen visszafogott álláspontot képvisel az összehasonlító történeti mondattani vizsgálatok, s ennek velejárójaként a mondattani rekonstrukció létjogosultságának ügyében, nem számítva természetesen az ide nem, vagy csak bizonyos szempontból számítható areális-tipológiai kutatásokat². A könyvek-tanulmányok vonatkozó részeinek hiányában

---

¹ A szerző hálás köszönetét fejezi ki az MTA Bolyai János Fialat Kutatói Ösztöndíjáért, mely ezen résztanulmány megírásához is hozzásegítette.

² Másrészt viszont az areális nyelvészeti kutatások kiegészíthetik-segíthetik és egyben kontrollálhatják a történeti összehasonlító vizsgálatokat, elválasztva a genetikai egyezéseket a csak areálisaktól, az esetleges genetikai+areálisaktól és a pusztán univerzális tipológiai háttérű egybeesésektől. Az idevágó areális kutatások fontosságát az uráli történeti összehasonlító nyelvészet szempontjából egy észt régész, Harri Moora (1956: 45) már félszázaddal ezelőtti tanulmányában megfogalmazta, gondolatait újabban a kontaktusnyelvészetben gyakran halljuk viszont: „Hangsúlyoznunk kell, hogy az ősi törzsek vagy törzsrészek új lakóterületre költözésükkor többnyire nem lakatlan földet, hanem más törzseket, nyelveket, kultúrákat találtak. [...]”

óvatosságtól a látens elutasításig terjedő véleményeket lehet érzékelni. Collinder (1960: 247) ugyan kijelenti, hogy „the vocabulary, the morphology, and the syntax are closely connected with each other”, de néhány sorral alább azt mondja: „it is often difficult to judge whether the resemblances are inherited from the common mother-tongue or have come about separately under similar conditions”. Collinder véleményét árnyalta tovább Hajdú Péter (1966: 80–84): „A nyelvhasználat az alapnyelv szintaxisának részletes megismerésére nem képes. Erre csak az alapnyelvből fennmaradt szövegek birtokában lehetne vállalkozni. Néhány óvatos általános jellegű következtést mégis tehetünk a rokon nyelvek alapján, amidőn az egyező szintaktikai sajátságok külön nyelvi konvergencia kifejlődése valószínűtlennek látszik.”

Ha tágabb körben vizsgálódunk, tarkább a kép. Beekes (1995) bevezetésében 216 lap foglalkozik indoeurópai alapnyelvi rekonstrukcióval, melyből kerekén nulla a mondat. Szerebrennyikov és munkatársai (1986: 248–254) *Általános nyelvészet* c. munkájukban ellenben egyáltalán nem zárják ki a módszeres történeti összehasonlító mondatnapi kutatások lehetőségét. Bynon (1997: 62, 70) megfogalmazása szerint „benne – ti. az ősnyelvben, P. P. – a rokon nyelvek nyelvtanainak rendszerszerű kapcsolataira vonatkozó jelenlegi tudásunk összegződik”. Sőt, Bynon (1997: 72) a szövegrekonstrukció lehetőségét sem zárja ki, persze ő nem finnugor, hanem indoeurópai szövegrekonstrukcióról beszél példájában: „amennyiben [...] az alapkérdéseket szem előtt tartjuk, egy Schleicheréhez hasonló rekonstrukciós kísérlet hasznos és tökéletesen elfogadható gyakorlatnak tűnik”. Megjegyzendő azonban, hogy irigylésre méltóan régi nyelvemlékeiktől függetlenül ezekben a nyelvekben is hasonló módszertani nehézségekkel találja magát szembe a rekonstruáló kedvű kutató³, mivel a hipotetikus alapnyelvi kor ott is nyelvemléktelen. Stedje német nyelvtörténetének őstörténeti és nyelvhasználati fejezete (ennek ellenére) tartalmaz érdekes történeti mondatnapi megjegyzéseket, a finnugrisztikában kvázi-kötelező szkeptikus felhangok

A szétválasztó törzsek nyelvének és kultúrájának további fejlődése általában nem izoláltan. önmagában, hanem az új jövevények és őslakosok közötti szoros kapcsolatban történik. Azaz a törzsek s nyelveik fejlődése nem egyszerű szétválás útján fejlődik tovább, hanem hol rokonhol idegen törzsekkel-nyelvekkel való kereszteződés, keveredés útján. [...] Ilyen, történeti távlatú areális kutatásra példa pl. Bereczki, Pusztay a már említetteken túl is számos munkája, vagy Wintchalek 1993-ban megjelent volga-káma-vidéki areát tárgyaló könyve, ill. a szubsztrátumkutatásban Veenker 1967-es szubsztrátum-monográfiája, de a sor szinte végtelenül folytatható lenne.

³ Szövegrekonstrukcióra, ami nézetem szerint távolról sem azonos a szintaktikai rekonstrukcióval, jóllehet Bynon pl. nem különbözteti el konzekvensen a kettőt, az uralisztikában is akad példa. Décsy könyve uráli mondatnapi rekonstrukciót taglaló ötletgazdag elemzésében szövegrekonstrukcióval is megpróbálkozik, és a következő – számomra erősen vitatható – megjegyzéssel zárja azt: „Proto-Uralic text-reconstruction is not a hopeless enterprise”. I. bővebben Décsy (1990: 79–83). Éljenken emlékszem Janurik Tamás kandidátusi dolgozatának munkahelyi megbeszélésére is, ahol a hozzászólók többsége atyai tanácsolta mindennemű uráli szövegrekonstrukciótól, mint olyantól, ami „csak vicclapba illik”.

nélkül⁴. Feltűnő, hogy az elismert magyar germanista, Hutterer Miklós (1986: 40) monográfiájában már nem így van: könyvében alig fél lapot érdemel az összehasonlító mondattan és a rekonstrukció problémaköre, s az abban foglaltak is messze elmaradnak a finnugrisztikai monográfiák hasonló részeinek színvonalától⁵.

A uráli összehasonlító nyelvészet történetét tekintve csábító a magyarázat: sokáig a nyelvrokonság szinte kizárólagos bizonyítékául szolgáló szóegyezések s a velük járó hangmegfelelések megállapítása is fáradságos és szerteágazó munka volt. Ehhez képest a morfológiai rekonstrukció sokkal bonyolultabbnak tűnt, így az ennél is problematikusabbnak látszó mondattani rekonstrukcióról eleve lemondtak. E magyarázatnak azonban van egy hallatlan történeti gyengéje: részben is csak a Budenz–Donner-féle fonológiai-etimológiai forradalom óta igaz. S akkor is feltételezi az újgrammatikus tanítás, részben egyébként *expressis verbis* ki sem fejtett metodológiai tételeinek megmervítését. Ne feledjük, hogy a mondatcentrikus generativista elméletek grammatikai és nyelvfilozófiai gyökerei 1655-ig, Arnauld és Lancelot *Grammaire générale et raisonnée*-jéig nyúlnak vissza. Sajnovics a *Demonstratioban* minden nyelvi szintre kiterjesztette vizsgálódását. Gyarmathi Sámuel *Affinitásában* nyolc hasonlóságot alátámasztó tényezőt sorolt föl, melyekből az első hat morfológiai-morfoszintaktikai, a hetedik szintaktikai, s csak nyolcadik a később dominánssá lett lexikológiai. Ez utóbbiról Gyarmathi (1799/1999: 16) így írt: „a szavak alapján föltételezett hasonlóság az egyéb sajátosságokon alapuló hasonlósággal összevetve számomra mindig jelentéktelennek látszott”.⁶ Gyarmathi korában nem állt felfogásával egyedül.

2. Kérdések a történeti összehasonlító mondattan körül

2.1. A nyelvi szintek absztraktsági foka

A fonémák konkrét entitások, s ráadásul kevés van belőlük. A kötött morféimákból már jóval több van, melyeknek egymáshoz, ill. a szabad morféimákhöz való viszonya is összetett, de még mindig többé-kevésbé kitapintható mennyiségű nyelvi jelről van szó. A szintaxis ezzel szemben materiálisan részben rekonstruálhatatlan elemek alkotta bonyolult relációk halmaza, tehát a vizsgálat tárgya *ab ovo* lényegesen elvontabb, mint a hangtan esetében. De mi a helyzet a történeti (összehasonlító) szemantikai vizsgálatokkal, melyek legalább látens módon az etimológia szerves részei Fogelius és Sajnovics óta. Martti Rapola (1966: 5) szerint „ilman äännehistoriaa ei etymologiaa, ilman etymologiaa ei semantikkaa, ilman semantikkaa ei ovesa kielen elämän kokonaishahmoitukseen”.

⁴ 770-nél korábbi írott emlékekre a német nyelvtörténet sem támaszkodhat, ráadásul a freisingi *Abrogans* csak glosszákat tartalmaz, tehát a szintaxiskutatás szempontjából a századvégi *Hildebrand-ének* az első becses forrás.

⁵ Amit a nyelvi kategóriák kialakulásáról Hutterer mond, az legfeljebb paleolingvisztikai vita tárgya lehet, a többi, indoeurópai alapnyelvi mondatra vonatkozó megjegyzése vagy csaknem magától értetődő, vagy önellentmondással terhes, vö. i.h.

⁶ Gyarmathi véleményével a hangtörténeti és etimológiai kutatások oldaláról ma már nem azonosulhatunk, viszont kitűnően képet alkothatunk belőle arról, milyen fontosnak tartotta a morfológiai és szintaktikai hasonlóságok nyelvrokonságot bizonyító erejét.

Rapola állítását meg is fordíthatnók annyiban, amennyiben szemantika nélkül is nehéz etimológiát elképzelni, hiszen minden szóegyeztetésnek világosan van a fonológiai – és persze a nyelvföldrajzi – túl szemantikai kritériuma is⁷. Azon ágas-bogas szemantikai viszonyok oknyomozó vizsgálata, melyek során kiviláglik, hogy pl. 'mese' és 'játék'⁸, 'tol' és 'jön', 'takarít' és 'díszít' ('nyírfa(tapló))gomba' és 'szén' összetartozik, 'kutya' és 'fene' pedig nem, nem tartozik a materiálisan (nyelvemlékekkel) egykönnyen igazolható feltevések közé, hiszen e megfontolásokhoz vezető gondolatmenetek szemantikai relációk és idegen nyelvi analógiák tanúságán alapulnak. E szemantikai vizsgálódás, nem is szólva az etimológia egyik alapkövét jelentő szemantikai rekonstrukcióról, gyakorta valóban igen elvont kérdéseket érint, s olykor nem nélkülözi a szubjektívitás bizonyos elemeit sem⁹.

Karlsson (1994: 15) szerint „kielen viiden osajärjestelmän suhteet hahmotetaan usein *tasojen* hierarkkisena järjestelmänä, jossa abstraktisuus lisääntyy ylöspäin mentäessä.”

⁷ „Biztos” alapnyelvi etimológia esetén mindhárom faktornak (hangalak, jelentés, elterjedtség) rendben kell lennie. Amennyiben bármelyik vallomása bizonytalan, az a másik két szempontból mégoly ragyogó rekonstruktum hitelességét is kérdőjelessé teszi.

⁸ m. *játék* ~ mord. *joftams* 'mond, mesél', *jofsk* 'találós, mese' ~ fi. *jutella* 'beszél, mesél', *juttu* 'történet' > 'dolog' ~ é. *jutt* 'történet, mese' vö. *muinasjutt* 'népmese' ~ vót *jutõlla* 'beszél, mesél, hív, szid', *juttu* 'történet, pletyka, mese' (MSzFE II: 337; VadjKS: 340–341; SSA)

⁹ A magyar szén finnugor magyarázatához feltűnően bonyolult háromszoros névátvitel – tűzcsiholó eszközzel gerjesztett tűz (metonímia) – a tűzben elhamvadó fa (metonímia) – az elhamvadt fából keletkezett faszén (metonímia) feltételezésére van szükség, melyet az MSzFE is csak részben közöl, a második két trópusat magyarázva. A 'tapló' > 'szén', azaz az *elégett fa* (szén) olyan mint a *tapló* egyszerű vizuális hasonlóságon alapuló metaforikus jelentésváltozás azért nem valószínű, mert a. a feltehető eredeti jelentés 'nyírfatapló', amely tölgybarnás, jóval világosabb az éjfékete faszénnél, tűzcsiholó eszköznek viszont alkalmas; b. Ez a jelentésváltozás csak a magyarban játszódott volna le, tehát legkorábban a nomadizálás kezdetein, amikor az előmagyarság eltávolodott a megfelelő taplót adó erdős zónától; c. Az MSzFE német analógiája. a *zünden* igével szintén a *tapló-tűzcsiholó* eszköz metonimikus kapcsolatra, és nem a *szén olyan, mint a tapló* metaforára példa. A m. 'fene' (TESz I: 883–4) fogait dühösen fenő < fen 'vicsorgató' vadállat magyarázata ezzel szemben rémképnek hatásosabb, mint etimológiának. Ha a fene szónak – túl kifogástalan finnugor hangmegfelelésein és elterjedtségén – összehasonlító folklór-béli háttérét is megnézzük, s ennek akárcsak magyar nyelvi tükröződéseit – *ördögadta* = *ebadta*, *egye meg a kutya* = *egye meg a fene* stb. stb., akkor számomra tökéletesen elfogadhatatlan a finnugor etimológia magyar tagjának szemantikai alapú elutasítása. Bereczki Gábor (1992: 43, 60) föl is vette a fenét két kérdőjellel, (igaz a szén szót eggyel) etimológiai sora tagjai közé. az SSA (2/335, 3/173) viszont sem *peni*, sem *sieni* szócikkében nem közöl magyar egyeztetést. Nem állítom, hogy a szén-tapló megfelelés szemantikailag eleve lehetetlen, azt viszont igen, hogy a *fenét* szemantikai alapon megalapozatlan elutasítani. A két ellentmondásos példa pusztán azt illusztrálja, hogy az etimológiák összehasonlító szemantikájában – melynek rekonstruálása a mondatnani szintnél nem kevésbé elvont – időnként feltűnő engedékenység uralkodik, szemben a mondatnani rendkívül szigorú metodológiai megítélésével. (vö. MSzFE: 200, 580)

SEMANTIKA
SYNTAKSI
LEKSIKKO
MORFOLOGIA
FONOLOGIA

abstraktisus lisääntyy.”¹⁰

A szemantika részdiszciplinaként való létjogosultságát mégsem igen vitatták kezdetben sem, eredményeit a rekonstrukció magától értetődően használja fel. Mint említettem, a jelentéstani rekonstrukció főképp szemantikai relációkkal és nyelvcsaládon kívüli analógiákkal operálhat, hiszen a jelentésváltozások nem egyszer csak nyelvek között térképezhetők fel, és nem egyes nyelvek írott történetén belül. A mondattani rekonstrukció pedig szintaktikai relációkkal és nyelvcsaládon kívüli analógiákkal operálhat, többek között¹¹. Mindezt mérlegre téve nincs okunk absztraktsági foka miatt kizárni a mondattant a történeti összehasonlító vizsgálódás köréből.

2.2. A nyelvi szintek változékonysága (konzervativizmusa)

Fokos Fuchs Dávid (1962) nagy mondattani munkájában abból a premisszából indult ki, hogy a mondattan a nyelvtan legállandóbb része. Bereczki Gábor viszont több areális-tipológiai tanulmányában (1983a: 59–72, 1983b: 227–235) is bizonyította, hogy a szintaxis változhatatlanságának kérdésével óvatosabban kell bánni, mivel huzamos ideig tartó és intenzív areális kapcsolatok esetén a mondattani kölcsönzések egészen közönségesek. Häkkinen (1985: 7) szerint „vieraiden kielten vaikutus voi ulottua myös äänne- ja lauseopin ulkopuolelle, jopa muoto-oppiin, joskaan ei yhtä helposti kuin sanastoon”. Annyi mindenesetre tény, hogy a szintaxis konzervatívabb nyelvi szint, mint a változásra vitán felül leghajlamosabb lexikai, s igen hosszú, talán több évszázados hatás szükséges ahhoz, hogy a szintaxis változzék¹².

Ezenkívül a mondattani komponens terjedelménél és variabilitásánál fogva meglehetősen nyelvspecifikus szintaxisok képzelhetők el, még a tipológiai kötöttségek-klisék feltételezhető megléte mellett is. Azon nézetnek, mely a szintaxisban valami egyedit, az egyes nyelvek jellegzetes vonásait elsősorban megadó szintet lát, régés-régiék a gyökerei. Verseghe Ferenc¹³ (1821: VII), aki magyar nyelvtanaiban különösen

¹⁰ Vö. Karlsson másik modelljével is, ahol a szemantikai komponens mind a négy nyelvi szinttel kapcsolatban áll (idem: 16).

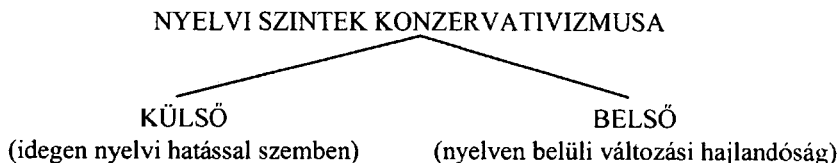
¹¹ A mondattani rekonstrukció esetében vannak olyan komponensek, amelyek a rekonstrukció uráli specifikusságát ugyan csökkent(het)ik, de további kutatási és ellenőrzési szempontokat kínálnak, pl. a nyelvtipológiai összefüggések vizsgálata.

¹² A nagyvárosi magyar nyelvet érő félangol médiahalandzsza gyorsan és jelentősen változtatja meg a szókincset, a morfológiára és a szintaxisra azonban jóval kisebb hatást képes gyakorolni. Két *x* anyanyelvű *y* nyelvet is beszélő *y* nyelvi közegben – akár játékból is – tökéletesen kommunikálhat *x* nyelven úgy, hogy a lexémák túlnyomó többségét *y* nyelvből veszi, ha *x* nyelv morfológiai és szintaktikai szabályait alkalmazza.

¹³ A Verseghe-idézetet az eredeti szóalakok hangulatát megőrizve, a mai helyesírási szabályokhoz igazítva közlöm.

büszke volt, hogy szakítva a latinos leíró hagyománnyal adekvát közelítésmódot dolgozott ki a magyar nyelvre, így vallott erről: „Mely helytelen példázat a magyar nyelvnek tanításában a deák grammatika és szintaxis, csak az ítélheti meg voltaképpen, ki a napnyugoti és a napkeleti nyelvek között való mivolti különbségeket átlátni, s mindenik emberi nyelvben a nemzeti részt az emberi nyelvnek mivoltához tartozó résztül helyesen megválasztani (értsd: elválasztani) tudja. Már a grammatikában is akadnak elő számos nemzetiségek (értsd: nemzeti jegyek), [...] de a szintaxisban, mely mindenik emberi nyelvnek **nemzeti lelke**, oly messze távozik anyanyelvünk a deáktól, sőt még a többi napnyugoti nyelvektől is, hogy mihelyt ezeket követi, azonnal nevetséges szokatlanságokat, és érthetetlen természetlenségeket is szül. Ezeknek eltávoztatására elkerülhetetlenül szükségesnek ítélem, hogy a határozott princípiumokra épített grammatikában a szintaxis voltaképpen (értsd: a maga teljes mivoltában) előterjesztessen.”

Nézetem szerint nem lehet azonban egyszerűen nyelvi szintek konzervativizmusáról beszélni, ez túlságos szimplifikálás lenne. Egy nyelv fonémarendszere igen nehezen alakul át idegen nyelvi hatásra, – nagyon hosszú idő vezet a hanghelyettesítéstől egy idegen fonéma meggyökeresedéséig adott nyelv hangrendszerében, különös tekintettel a vokalizmusra¹⁴ – ugyanakkor adott nyelv egyes vokálisai a nyelven belül szinte szabadon váltokozhatnak egymással, a magyar magánhangzók pl. a LAB-ILLAB, VEL-PAL, eggyel nyíltabb vagy zártabb nyílásfok oppozíciók mentén. Éppen ezért a nyelvi szintek változatlanóságát célszerű önmagában (belső, nem kívülről indukált változás) és idegen nyelvi hatások tükrében (külső, kívülről indukált változás) különválasztva is megvizsgálni.

¹⁴ A nyelvek természetes változási tempóját követve. Ma azonban egyre kevésbé beszélhetünk erről; hiszen az általánossá váló idegennyelv-tudás, és az információs társadalom jelenleg még modellálhatatlan mértékben változtathatja meg a nyelvváltozásokról szerzett hagyományos ismereteinket. Ha a fonémakészlet természetes változásának tempójára keresünk példát, nézzük a vokalizmus említett ellenállóképességét idegen vokálisokkal szemben. A lengyel, a lett és az észti nyelv is átvette a német *Möbel* ‘bútor’ jelentésű szót. Azonban a lengyelben és a lettben a sok évszázados német hatás, jövevényszók sokasága ellenére sem gyökeresedett meg palatális labiális magánhangzó, így az adott szóból hanghelyettesítéssel a lengyelben *mebel*, a lettben pedig *mēbel(es)* lett. Az észtben viszont *mööbel*, mivel ennek vokalizmusa ismeri a német szó első szótagi magánhangzóját.

Mgh. hangszíne	Magyar	Vogul	Osztjak	Zürjén	Votjak	Cseremis	Mordvin	Vot	Liv	Vepsze	Észt	Finn	Karjalai	Lapp
u			DN <i>uj</i>						vui					Kld. <i>vuij</i>
o	† <i>woj</i>	P <i>wōj</i>	V <i>woj</i>				E <i>oj</i>			voi	eR <i>voi</i>	voi	voi	N. <i>vuoggjá-</i>
a	<i>vaj</i>	Tl <i>wāj</i>	O <i>vaj</i>				M <i>vaj</i>							
i				<i>vij</i>										
e					<i>vej</i>			<i>vej</i>			vōi			
ɪ				<i>vi</i>										
ü						ūj								
o (ō°)					vōi									

1. ábra Első szótagi (hangsúlyos) magánhangzók változékonysága a leánynyelvek között és az egyes leánynyelvek nyelvjárásaiban a ‘vaj’ szó megfeleléseiben¹⁵ (FU *woje)

2.3. Ontogenetikai aspektus: Paleolingvisztika – alapnyelv – nyelvi kategóriák

Az indoeurópai történeti összehasonlító kutatás *Ursprache*-ja, szemben az uralisztikában ma honos, semlegesebb *alapnyelv* terminussal, *ősire*, arra az igen régire utal, ami maga a kezdet. Ma már sokkal távolabbi múltban sejtjük a nyelvi kezdeteket, a kezdetleges nyelveket. Régebben az uráli alapnyelvről, sőt az egyes relatív alapnyelvekről és leánynyelvekről szóló történeti-összehasonlító munkák többségében is két-négyezer évbe sűrített be a prekategoriális, primitív ősnyelvtől a „mai” árnyalt nyelvtani rendszerek kialakulásáig vezető nyelvfejlődési folyamat. „Indem wir den Gang der Sprachgeschichte zurückverfolgen, vermindert sich der unterschied zwischen Wort und Satz, Wortarten und Satzteilen immer stärker, am Ende ist er gar nicht vorhanden...” mondotta előadásában Benkő Loránd (1970: 37), amivel egyet is érthetnénk, ha tízezer években mérte volna az időt. Azonban talán helyes, ha világosan különbséget teszünk a paleolingvisztikai érdekű – egyébként hallatlanul izgalmas, bár szükségszerűen rendkívül hipotetikus – és a történeti összehasonlító kutatások között.

Ma a régészet, az antropológia, a pszicholingvisztika és a neurolingvisztika eredményeinek köszönhetően sok új ismeret áll rendelkezésünkre. Látjuk, hogy az ember fajspecifikus nyelvi képességének kialakulása legkevesebb százezer, esetleg több-százezer évet igénybe vevő folyamat volt. De azt is látjuk, a mentális reprezentáció

¹⁵ A hosszúság és a másodlagos kettőshangúsodás, ill. ultrarövidség figyelembe vétele nélkül, melyeknek nincs igazolható történeti jelentősége a vokális hangszínére nézve. Adatok forrása MSZFE: 666; UEW: 578; SSA: 3/467; Häkkinen 1985: 53. Máshonnan származó nyelvjárási és régies adatok: m. *wojos* 1075/†1124/†1217 (MonStrig. I.: 55; TESz III: 1069); északkeleti-tengerparti észt *voi* (Must 1987: 129).

fontosságát cseppet sem alábecsülve, hogy a beszédfolyamatok agyi szerveződéséről, egyes nyelvi funkciók agyi lokalizációjáról egyre többet tud meg a pszicho- és neurolingvisztika. Végezetül azt is látjuk, hogy a *homo sapiens sapiens* gyakorlatilag több tízezer – legalább negyvenezer – éve a mienkéhez lényegileg hasonló agyi felépítéssel rendelkezik. Ezen tényekből elég világosan kirajzolódik, hogy uráli elődeink és azok preuráli elődei a mienkéhez hasonló, igen fejlett kódrendszert használtak, amely pontosan olyan gazdag volt, amilyenre társadalmilag szükségük volt¹⁶. Nem beszélhetünk hát alapnyelvi keretek között prekategoriális viszonyokról, Hajdú Péter klasszikussá lett gondolatával (1966: 81) szólva „Azokkal szemben, akik a kéttagú mondat kialakulását az uráli alapnyelv viszonyai között keresik, s a mondatrészek kifejlődésének mozzanatait is ezen a korszakon belül kutatják, mi ezeket a problémákat a paleolingvisztika hatáskörébe utaljuk”. Nos, mindebből egy evidens dolog következik feladatunkra nézve: amilyen fejlett szintaktikai rendszerrel kell az alapnyelvben számolni, csak olyan lehet a rekonstrukció. A meglepő, hogy tudományunkon nem pontosan így van. A fonológiai és morfológiai rekonstrukció fejlett szókincsű és grammatikájú, dominánsan agglutináló nyelvet körvonalaz előttünk, a szintaktikai megjegyzésekben pedig tovább élnek a paleolingvisztikai babonák az alapnyelv prekategoriális vagy legalábbis fejletlen voltáról¹⁷, néha csodálatos módon nyelvpresztízs-problémáktól füszerезetten, holott a rekonstruált alapnyelv igazán eléggé elméleti konstruktum ahhoz, hogy ne legyenek problematikus szociolingvisztikai vetületei. Ennek illusztrálására álljanak itt egy különben kitűnő tanulmány (Alvre 1983: 25) bevezető gondolatai, kicsit hosszabban idézem, mert szimptomatikusaknak érzem őket: „Konjunksioonid on neid väheseid sõnaliike, mille olemasolust veel uurali keelkonna varajases arengujärgus rääkida ei saa. Omaagest primitiivsest konjunksioonideta lausestustest on säilinud jälgi kõigis soome-ugri keeltes, kuid kõige visam on olnud see püsima samojeedi keeltes. Praktiliselt eksisteerivad seal veel tänapäevalgi (konjunksioonideta) lihtlauseid. Oma konstruksioonilt jagunevad nad siiski lihtsamaiks ja keerukamaiks. Viimased annavad edasi mõtte, mille väljendamiseks arenenumais keeltes läheb vaja rind- või põimlausest.”¹⁸

¹⁶ E megállapítás tehát nemcsak a történeti összehasonlító nyelvtudomány által valamelyest belátható periódusra, hanem az utóbbi néhány tízezer évre is feltehetően igaz.

¹⁷ Vagy mi mással lenne magyarázható, hogy a morfológia évtizedeken át tanította a fejlett uráli névszó- és igeragozást, s mindeközben makacsul tartotta magát az uráli mondat nominális voltáról (verbum finitum-nélküliségéről) szóló tanítás.

¹⁸ „A kötőszók egyike azon kevés szófajnak, melyről az uráli nyelvcsalád fejlődésének korai szakaszában még nem beszélhetünk. Az alapnyelvi primitív, kötőszók nélküli megfogalmazásoknak – az Alvre használta *lausestama*, *lausestus* tkp. ‘megfogalmaz, mondatszerű formába önt’, P.P. – minden finnugor nyelvben megtaláljuk a nyomát, legmakacsabban azonban a szamojéd nyelvekben őrződtek meg. Azokban gyakorlatilag még ma is léteznek (kötőszó nélküli) egyszerű alapnyelvi primitív megfogalmazások. Szerkezetük szerint mégis egyszerűbbekre és bonyolultabbakra oszthatjuk fel őket. Utóbbiak olyan gondolatot közvetítenek, melyekhez a fejlettebb nyelvekben mellé- és alárendelő mellékmondatokra van szükség.”

2.4. Nyelvelmékek – nyelvi szintek

Viszonylag kis terjedelmű nyelvelmék alapján elég sokat meg lehet tudni adott nyelv valamikori fonémarendszeréről a fonémák csekély száma miatt. Ugyanabban a szövegben a lehetséges lexémáknak, viszonyító elemeknek, szintaktikai szerkezeteknek csak elenyésző része lehet képviselve. Az összehasonlító mondattani kutatások ebből következően nem azért vannak hátrányos helyzetben a fonológiával szemben, mert nincsenek alapnyelvi, relatív alapnyelvi vagy épp közfinn, netán ősmagyar vagy őscseremiszi szövegeink, hanem legfeljebb a ténylegesen létező jóval későbbi nyelvelmékek kis száma és csekély terjedelme miatt. Az egyes szintek kutathatóságában tehát nem időbeli, hanem sokkal inkább mennyiségbeli eltérések mutatkoznak. Bármely nyelvi szint kutatása ugyanúgy csak a legkorábbi írásos adatokból, a nyelvjárások tanúságtételéből, a kölcsönzésekből és areális vizsgálatok eredményeiből, a rokon nyelvek és nyelvjárások történeti egybevetéséből meríthet, mint a szintaxis. Így számomra nem világos, miért kellene szövegek hiánya miatt bármely rekonstrukciós szint lehetőségét megkérdőjelezni. Ha alapnyelvi szövegekkel rendelkezniénk, akkor a rekonstrukció célját és értelmét vesztené, mert bizonyossággal állna előttünk mindaz, amit most rekonstruálni vagyunk kénytelenek. Arról nem is beszélve, hogy ősi alapnyelvi szövegeket hiányolva *parole*-t kérünk számon a *langue* helyett. A fonológiai és morfológiai rekonstrukció esetében azonban – igen helyesen – megelégszünk a rokonnyelvek egybevetéséből adódó *langue*-adatokkal!

Az első finnugor nyelvelmékek csekélyebb terjedelme a szintaxis szempontjából tehát mennyiségileg hátrányos. A fonológiának viszont érzékeny veszteség a létező kései nyelvelmékek tökéletes némasága. A fonológiai interpretáció ugyanis erősen ki van téve a helyesírási norma hiányának, a hangjelölés esetlegességeinek. Nem hinném mégsem, hogy emiatt a fonológiai rekonstrukciót alapnyelvi hangfelvételekhez kötné bárki is. Az ugyanis *parole*-jelenségek (rekonstrukciómentes) kutatását célozná meg, hasonlóan ahhoz, aki szövegektől teszi függővé a mondattani rekonstrukciót.

Néhány megjegyzés: a. „Alapnyelvi primitív kötőszó nélküli megfogalmazások”: az alapnyelv sem primitív, mint ahogy a kötőszó nélküli megfogalmazás sem az. A legnagyobb, flektáló és izoláló európai kultúrnyelvekben is gyakran előforduló stílusos eszköz ez, az egyébként dominánsan agglutináló magyarról nem is beszélve. (A hitetlenkedő olvassa el pl. Tamkó Sirató Károly *Laboda*, vagy Weöres Sándor *Őszi éjjel* c. versét, a folklórműfajokról nem is beszélve.) b. Nem makacsság, hanem nyelvtípus, nyelvi érintkezések, a XX. századtól pedig részben nyelvpolitika kérdése, melyik nyelvben mennyi igenévi szerkezet van. c. Ezek feltételezett analitikussá bomlása nem fejlődés, hanem változás, az analitikus nyelv nem fejlettebb a szintetikushoz képest. Rosszmemória nyelvudományi asszociációkat kelthet a *fejlettebb nyelvekben így van* kitétele. d. Ha már a szerkezetek fejlettségi fokát pedzegetjük, akkor a strukturálisan tömör, nagyobb információértékű, grammatikailag bonyolultabb – használatukban jobb verbalitást kívánó! – szintetikus (igenévi szerkezetes) szerkesztésmódot éppen fejlettebbnek is tekinthetnénk, mint az analitikus (kötőszó+mellékmondatos) szerkesztésmódot, azonban nem ez a lényeg.

2.5. A kényelmi „szempont”

Minden fiatalabb vagy kevésbé művelt tudományterület esetében fokozottabb a veszély, hogy körültekintő kutatások eredményeként is tévutat jelölünk ki a további vizsgálódás számára. Ez következhetik abból, hogy kezdetben természetyszerűen paradigmakijelölő, de legalábbis paradigmabefolyásoló kutatások folynak, melyekben sokszorosan ellenőrzött metodológiai vértetű klasszikus alterületek (mikro)filológiai bűvárlataihoz képest lényegesen nagyobb a tévedés valószínűsége. Az elővigyázatosság és ennek álorcája mögött a kutatásról való eleve lemondás között, eredjen utóbbi agnoszticista avagy hiperkritikus közelítésből, azonban világos mezsgyét kell húznunk, mert az utóbbit követve a ma magától értetődőnek számító rész tudományok alapjait sem rakták volna le tudós elődeink. E „körültekintés” problémáját pedzegeti Horváth László (1999: 75) szegedi előadásában: „Az uráli nyelvészet hang-, alak- és szókészletani eredményei jóval gazdagabbak a mondattani jellegűeknél. Ennek magyarázata elsősorban éppen a régi nyelvemlékek, összefüggő szövegek hiánya, bár kétségtelenül hozzájárul bizonyos kényelmesség és egyoldalúság is.” (Kiemelés tőlem – P. P.) Emellé kívánczik Ligeti Lajosnak (1986: 27), bár nem mondat- hanem szókészletani kérdés kapcsán papírra vetett, de általános érvényű és tömör gondolata: „E nehézségekkel szemben a negáció kényelmes, sőt a helyes kritikai szemlélet hamis nimbuszával kecsegtet”.

3. Néhány módszertani meggondolás

Szerebrennyikov (1986: 252) szerint „nihilista nézet [...], amely szerint az összehasonlító-történeti módszer egyáltalán nem alkalmazható a szintaxis kutatására, mivel ehhez egészen más módszerek szükségesek”. Csak egyetérthetnek Szerebrennyikovval. Az ilyen nézet a nyelv részrendszerei közti összefüggést, végsősoron a nyelv rendszerszerűségét is kétségbe vonja, amennyiben a szintaxisban teljesen független, különálló egységet lát. (Ilyet még a strukturalizmus sem látott a szintaxisban, nem is szólva a történeti-összehasonlító nyelvtudomány elméleti gyökereiről.)

3.1. Az alapnyelv természetéről

A 2.3. pontban már körüljártunk egy ezzel kapcsolatos alapvető kérdést: a minket érdeklő alapnyelvi kor – melynek a klasszikus finnugrisztika csak legvégső stádiumáról beszél – az emberi nyelvfejlődés szempontjából olyan kései időszak, amelyben a szó szoros értelmében vett paleolingvisztikai megfontolásoknak nincs helye. Az alapnyelv – e végső időszakának – jellegzetességei tehát nem fejletlenségéből, hanem tipológiai sajátosságaiból következnek. Ezért nem fogadható el Alvre idézett okfejtése sem, vö. 2.3. szakasz és 18. lábjegyzet, mely azon régi indoeurópai babonának a lecsapódása, mely szerint a szintaktikai struktúrák általános „fejlődési” tendenciája, hogy a mellérendeléstől az alárendelés felé haladnak. Másképp szólva a fejletlen agglutináló nyelvek a fejlett flektálók felé haladnának, lévén némely, a legutóbbi évszázadokban nagy presztízsű indoeurópai nyelv „véletlenül” dominánsan flektáló¹⁹.

¹⁹ Hogy mennyire nyelvpresztíztől, sőt olykor politikai motivációktól függ egyes szerkesztésmódok, s egyes nyelvtípusok ún. fejlettségi szintje, azt a marizmus története – sajnos –

Hogy egy nyelvben a szintetikus vagy analitikus szerkesztésmód-e az uralkodó, az teljesen az adott nyelv tipológiai sajátosságainak függvénye. Ha a szerkesztésmódok aránya bármilyen hatásra eltolódik, az nem fejlődés, hanem tipológiai változás eredménye.

3.2. A szintaktikai megfeleltetés hármaskritériuma

Az eddig mondottak alapján ki lehet jelteni: a történeti vizsgálat sok mindent föltárhathat az alapnyelv szintaktikai viszonyaiból, és a rekonstrukció során mindebből – optimális esetben – a rendszer körvonalai is kirajzolódhatnak, azonban mindez semmiképp sem azonos a szövegrekonstrukcióval. Szintaktikai funkciókat meglehetősen biztonsággal feltehetünk, egyes esetekben kérdőjeles formákat is, azonban forma és funkció összeházasítása alapnyelvi szinten csak egészen kivételes esetben lehetséges. (Ahhoz a vitathatatlan elterjedtségen túl nyelvenkénti és nyelvek közötti pontos forma-funkció megfelelésre lenne szükség, ráadásul mindig illenék tekintettel lenni forma és funkció polivalens viszonyára is.) Ritka „szerencse”, feltűnő forma-funkció egyezés pl. a **-ma/-mā* ágensparticipium esete, amely a leánynyelvekben meggyőző elterjedtségű is ahhoz, hogy PFU-ként rekonstruálhassuk²⁰. Más részről valószínűsíteni lehet pl., hogy az alapnyelv ismerte a célhatározói mellékmondatértékű igenévi szerkezetet, de hogy e funkciót milyen formá(k)hoz rendelték hozzá, annak eldöntése a rokon nyelvek tarka formai vallomása alapján csaknem lehetetlen.

Két etimológia megfeleltetésének kétségkívül van legalább három, jól elkülönülő kritériuma: fonológiai (hangalak) – szemantikai (jelentés) – és disztribúciós (elterjedtség). Az is kétségtelen, hogy egy szintaktikai struktúrának nemcsak formája (hangalakja), hanem funkciója is van/funkciói is vannak, s emellett természetesen és vitathatatlanul fontos kritérium a szintaktikai forma és/vagy funkció elterjedtsége is. Az alábbi ábra együtt szemlélteti a két hármast, ami példázni szeretné, mennyire nem állja meg a helyét, hogy a történeti összehasonlító nyelvészet módszertani alapelvei eleve alkalmazhatatlanok a mondatokban.

fényesen bizonyítja. A mezei cseremiszi irodalmi normából 1937-ben néhány, valaha a nyelvjárásokban széltében élt, rendkívül kifejező és tömör igenévi szerkezet „eltűnt”, pl. a negatív fináliszi -мо деч: JO. *kür'ñö pečəm pečəm osal pürümüleč*. ‘Vaskerítést keríték, hogy a gonosz be ne jöjjön.’; M. Таза лийнэт гын, адак шкэндым кылымэн чэрланымэ дэч аралэ. ‘Ha egészséges szeretnél lenni, védj magad, nehogy megfázz!’ (Pomozi 1995: 94–95; Pomozi 1997: 94). Vajon véletlen-e, ha meggondoljuk, hogy olyan kategóriáról van szó, mely az orosz nyelvben hasonlíthatatlanul szegényesebb?

²⁰ A finnugor nyelveket tekintve forma-funkció megfelelés van a finnben, lappban, csere-miszben, zürjénben, votjákban, vogulban és osztjákban. Az észten és a mordvinban mind a forma, mind a funkció megtalálható, azonban az észtenben az etimológiai megfelelő a csak a *-ma* infinitívusz illatíviszaként használatos, míg az erzában-moksában a *-ma* participium praesens passivi. A megfelelő funkcióban az észten *Sx -tud/-dud*, az erzában pedig *-vi/-vi'*. A magyarban nem mutatható ki az **-m* participium folytatása, azonban a funkció megvan, s az is érdekes, hogy ennek hordozója, a *-t(t)*, a megfeleléssor több tagjához hasonlóan befejezett melléknévi igenévi *Sx*.

Szintaktikai kritériumok az egybevetésben**Lexikológiai kritériumok az egybevetésben****1. Forma****1. Hangalak****2. Funkció****2. Jelentés****3. Elterjedtség****3. Elterjedtség****2.3. A fonológiai/morfológiai rekonstrukcióból következő szintaktikai megállapítások**

A szintaktikai kutatások során bizonyos mértékben fölhasználhatók a fonológiai és morfológiai összehasonlítás eredményei is, nagyobb részben az utóbbiak. Továbbá a szintaktikai rekonstrukció nem mondhat ellent annak, ami a fonológiai és a morfológiai rekonstrukcióból egyenesen következik. Ugyanis bármennyire is hipotetikus, elvont és természetes módon sohasem létezett nyelvet tár fel a rekonstrukció, csak egyetlen esetben van értelme: ha lehetséges, beszélhető nyelvet tár fel, hiszen rekonstrukciónk elvont voltától függetlenül a mai leánynyelvek mindegyike valaha beszélhető és beszélt nyelvre megy vissza. Vegyünk egy példát: ha fejlett ige- és névszórágózást, fejlett névmásrendszert rekonstruálunk, akkor minden bizonnyal a névmásragozás meglétét is fel kell tennünk. Ha emellett agglutinatív szóképzési lehetőségeket rekonstruálunk, akkor erősen agglutináló rekonstruktum mellett tettük le a voksot. Ezzel azonban mindenképpen föltettük a konverzió bizonyos fokú lehetőségét is, amelynek már egyenes szintaktikai következményei vannak az állítmány szófaja, de általában a mondatrészek lehetséges szerepei szempontjából is.

Vagy nézzünk egy ennél is messzebbre mutató mondattani példát: az alapnyelvre fejlett névszórágózást és fejlett névmásrendszert teszünk fel. A leánynyelvek nagy többségében szintén fejlett névszórágózás és fejlett névmásrendszer van. Az is jellemző a leánynyelvekre – bár ez nem uráli-specifikusan, hiszen ez univerzális vonás, hogy ha van vonatkozó névmás, az legalább részben homonim a kérdő névmással. Mármint azokban a leánynyelvekben is – pl. cseremisiz és permi nyelvek –, ahol kicsi a kötőszavas alárendelések aránya, előfordul a vonatkozó névmás kötőszóként. Ha a hármas szintaktikai kritérium szerint kontrolláljuk a leánynyelveket, halvány bár, de érdekes kérdőjelet tehetünk az uralisztika azon tanítása mellé, mely szerint az alapnyelv ugyan ismerte korlátozott mértékben a mellé- és alárendelést is, de egyáltalán nem voltak kötőszók benne, vö. legutóbb pl. Rédei (1997: 40), Bereczki (1998: 87). Végül még egy apró észrevétel: bizonyos kategóriák közös formáinak kimutathatatlansága nem jelenti *a priori* azt, hogy ezek a kategóriák az alapnyelvben nem is léteztek. Kétségtelen tény persze, hogy – az esetleges vonatkozó névmásokat nem számítva – (biztos etimológiájú) kötőszót az alapnyelvből nem mutathatunk ki.

4. A rendszeres történeti összehasonlító mondattani vizsgáldás esetleges hozadékaról

Egyetlen nyelveírás sem lehet teljes szintaxis nélkül. A rekonstrukcióval sincs másképp, mégha a szintaktikai rekonstrukció lehetőségei korlátozottak is. A kiteljesedő rekonstrukcióval nőne az egyes szintek közötti oda-vissza ellenőrizhetőség mértéke is.

A finnugrisztikában több szempontból is a paradigmatisz viták korát éljük. Nyilvánvaló ellentmondás feszül a balti finn népek őstörténete és a szűk területen létezett, egységes uráli alapnyelvről szóló tanítás²¹, ill. az alapnyelv és a relatív alapnyelvek felbomlásának kronológiája között. Ugyanakkor számomra az is nyilvánvaló, hogy a finnugor, sőt az uráli nyelvek közismert egyezéseinek (fonológiai, morfológiai) valamilyen módon genetikai rokonság az alapja. Az izgató ellentmondás magyarázatához, amennyiben az egyáltalán magyarázható általunk elérhető eszközökkel, a történeti összehasonlító mondattan is hozzájárulhat. Újabb szempontokkal, a maga eszközeivel. Semmilyen alapnyelvi modell mellett nem kell koncepciózusan elkötelezze magát – ilyen posztulátumra²² egyszerűen nincs szüksége –, ezért remélhető eredményei objektíven segíthetik a tisztázó vitákat.

Végül, de egyáltalán nem utolsósorban: a történeti összehasonlító mondattan hozzájárulhat a (kisebb) finnugor nyelvek adekvátabb mondattani modelljeinek kidolgozásához. Viszonylag kevésből is meglepően sok bontakozhatna ki, olyan szintaktikai keret, mely új szempontokat szolgáltatva „mellesleg” kitágíthatná a közepes nagyságú finnugor nyelvek orosz szintaxis-modellálta (oktrojálta) kereteit. A mari, udmurt, komi, erza-moksa leíró mondattanok bizonynyal profitálhatnának ebből²³. A rekonstrukciós keret történeti távlatánál fogva lélektanilag is alkalmas lehet arra, hogy széles körben bizalmatlanság nélkül viszonyuljanak hozzá (Pomozi 2001a).

Tisztában vagyok vele, hogy e tanulmány elméleti jellegű. Azonban nem is volt céloom egyetemi előadásaim során megvitatott, konkrét szintaktikai rekonstrukciós javaslatokat ehelyütt közölni, mivel azok oroszlanrésze még további kutatást igényel. Másrészt tárgyalásuk messze meghaladta volna ezen írás kereteit. Remélem, hogy az elmondottak ennek ellenére hozzásegíthetnek ahhoz, hogy az eddigieknél árnyaltabban közelítsünk egy érdekes és nem kis horderejű tudományos problémához.

²¹ „... az alapnyelv nem egysíkú és mozdulatlan képződmény volt, hanem a kölcsönös megértést felmutató kisebb-nagyobb törzsi nyelvek láncolata”, írja Hajdú Péter egy 1995-ös tanulmányában.

²² Történeti összehasonlító részterületként egyetlen nyilvánvaló, már említett posztulátuma van: a finnugor (uráli) nyelvek rokonsága.

²³ Viszonylag új, örvendetes példaként említhető Abukajeva 1996-os szintaktikai modell- és esettanulmánya.

FORRÁSOK

Csak a dolgozatban idézett vagy említett művek adatait közlöm, nem célozom az uráli történeti összehasonlító mondattan történetének bibliográfiáját adni. Ezt másutt meg fogom tenni.

- Abukajeva, Ljubov 1996: Složnopoščinennye predloženiya nerasčlenennoj strukturi v marijskom jazyke. *Finno-ugrovedenie* 3/1. Joskar-Ola. 23–39.
- Alvre, Paul 1983: Vene laenudest uurali keelte konjunksioonides. In: Janhunen – Pereniitty – Suhonen (szerk.): *Symposium saeculare Societatis Fenno-ugricae* = *MSFOu* 185. Helsinki, SUS. 25–49.
- Beekes, Robert Stephen Paul 1995: *Comparative Indo-European Linguistics. An Introduction*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Benkő, Loránd 1969: Zur Frage der uralischen Nomenverba im Lichte der ungarischen Sprachgeschichte. In: Wolfgang Schlachter (szerk.): *Symposion über syntax der uralischen Sprachen*. Göttingen, Wandenhoek & Ruprecht. 36–45.
- Bereczki Gábor 1983a: A török nyelvek hatása a magyarra. In: Janhunen – Pereniitty – Suhonen (szerk.): *Symposium saeculare Societatis Fenno-ugricae* = *MSFOu* 185. Helsinki, SUS. 59–72.
- Bereczki Gábor 1983b: A Volga–Káma-vidék nyelveinek areális kapcsolatai. In: Balázs János (szerk.): *Areális nyelvészeti tanulmányok*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Bereczki, Gábor 1998a: *Fondamenti di linguistica ugrofinnica*. Udine, Forum. Különösen 87–89, 153–156.
- Bereczki Gábor 1998b: *A magyar nyelv finnugor alapjai*. Budapest, Universitas.
- Bynon, Theodora 1997: *Történeti nyelvészet*. Budapest, Osiris.
- Collinder, Björn 1960: *Comprehensive Grammar of the Uralic Languages*. Stockholm, Almqvist & Wiksell.
- Décsy Gyula 1990: *The Uralic Protolanguage: A Comprehensive Reconstruction*. Bloomington, Indiana, Eurolingua.
- Fokos-Fuchs, Dávid 1962: *Rolle der Syntax in der Frage nach Sprachwissenschaft...* Wiesbaden, Otto Harrasowitz.
- Gyarmathi Sámuel 1799/1999: *Affinitas...* = *Bibliotheca Regulyana* 3. Budapest, Tinta.
- Hajdú Péter 1966: *Bevezetés az uráli nyelvtudományba*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Hajdú Péter 1995: Másodlagos egyezések. (Kivezetés az uráli nyelvészetbe). *Magyar Nyelv* 91. 129–140.
- Horváth László 1999: Felderítetlen részletek a szószerkezetek történetében. In: Büky László – Forgács Tamás (szerk.): *Magyar és finnugor mondattörténet. A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei* 1. Szeged, JATE. 75–80.
- Häkkinen, Kaisa 1985: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiaallista taustaa* = *Fennistica* 6. Turku, Åbo Akademi.
- Karlsson, Fred 1994: *Yleinen kielitiede*. Helsinki, Yliopistopaino.
- Klemm Antal 1928: Az összehasonlító nyelvvizsgálati módszer szerepe a mondattanban. In: *A mondattan elmélete*. Budapest, MTA. 145–164.
- Lakó György 1959: --- (Emlékbeszéd Sajnovics János emléktáblájának avatásán). *Magyar Nyelv* 55. 312–315.

- Lakó György 1991: *A magyar mondat szerkezet finnugor sajátágai*. Pécs, Universitas Qiuquecclesiensis.
- Markus, Kaija – Pomozi Péter 1994: Rektiotutkimus: Semanttisia huomioita unkarin ja suomen verbien ryhmittelystä. In: Pusztay János (szerk.): *Kaukovertailuja = Specimina fennica* 5. Szombathely, BDTF. 87–94.
- Mikola, Tibor 1995: Kausative Konstruktionen in den uralischen Sprachen. *Néprajz és nyelvtudomány* 36. 251–265.
- Mikola Tibor 1999: A magyar műveltető szerkezet története, finnugor háttere. In: Büky László – Forgács Tamás (szerk.): *Magyar és finnugor mondat történet. A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei* 1. Szeged, JATE. 109–119.
- Moora, Harri 1956: Eesti rahva ja naaberahvaste kujunemisest arheoloogia andmeil. In: H. Moora (szerk.): *Eesti rahva etnilisest ajaloost*. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjandus. 41–119.
- MSzFE = Lakó György (szerk.): *A magyar szókészlet finnugor elemei* 1–3. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Must, Mari 1987: *Kirderannikumurre*. Tallinn, Valgus.
- Pomozi, Péter 1995: Eine typologische Veränderung oder etwas anderes? – Über einige nicht mehr benutzte satzwertige Partizipien des Marischen. In: Heikki Leskinen (szerk.): *Summaria acroasium in sectionibus et simposiis factorum = CIFU 8 II*. Jyväskylä, Moderatores. 94–95.
- Pomozi, Péter 1997: *Satzwertige Partizipien im Tscheremissischen... Problematik und Klassifikation = Bibliotheca Ceremissica* 2. Szombathely, BDTF.
- Pomozi Péter 2001a: A huszonötödik óra. In: Pusztay János (szerk.): *VADE MECUM! A huszonötödik óra. Az Uralisztikai Tanszék Kiadványai* 9. Szombathely, BDF. 191–198.
- Pomozi Péter 2001b: *Cseremisz-magyar nyelvhasznítás. = Budapesti Finnugor Füzetek* 17. Budapest, ELTE.
- Pusztay János 1983: Areális nyelvi kapcsolatok Szibériában. In: Balázs János (szerk.): *Areális nyelvészeti tanulmányok*, Budapest, Tankönyvkiadó. 237–328.
- Pusztay János 1995: *Diskussionsbeiträge zur Grundsprachenforschung... = Veröffentlichungen der Societas Uralo-altaica* 43. Wiesbaden, Harrasowitz. Különösen 103–108.
- Rédei Károly 1997: A magyar nyelv helye a finnugor nyelvek között. In: Kovács László – Veszprémy László (szerk.): *Honfoglalás és nyelvészet*. Budapest, Balassi. 25–42.
- SSA = Ulla-Maija Kulonen (szerk.): *Suomen sanojen alkuperä* 1–3. Helsinki, SKS–KOTUS.
- Stedje, Astrid 1989: *Deutsche Sprache gestern und heute*. München, Wilhelm Fink Verlag.
- Szerebrennyikov, B. A. és mtsai 1986: *Általános nyelvészet...* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- TESz = Benkő Loránd (szerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológia szótára* 1–3. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- UEW = Rédei Károly (szerk.): *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- VadjKS = Valmen Hallap (1.) – Elna Adler–Merle Leppik (2, 3.) (szerk.): *Vadja keele sõnaraamat 1–3. (A–M)*. Tallinn, Eesti Keele Instituut.
- Veenker, Wolfgang 1967: *Die Frage des finnougriischen Substrats in der russischen Sprache* = *Indiana University Uralic and Altaic Series* 82. Bloomington, Indiana University.
- Versegly Ferenc 1821: *Magyar Grammatika avvagy Nyelvtudomány...* Buda, Királyi Magyar Universitas.
- Wintschalek, Walter 1993: *Die Areallinguistik am Beispiel syntaktischer Übereinstimmungen im Wolga-Kama-Areal* = *Studia Uralica* 7. Wiesbaden, Harrasowitz.

THOUGHTS ON HISTORICAL-COMPARATIVE SYNTAX

PÉTER POMOZI

The paper examines the methodological and theoretical problems of syntactic reconstruction. Giving an overview of the Finno-Ugric traditions and practice, and the methodological difficulties concerning the interpretation of data in documented and non-documented languages, the author argues that syntax has its particular and important role in historical-comparative linguistics.